

ÜNNEPEINK MISZTÉRIUMA

A II. Vatikáni Zsinat kulcsfogalomként használta a „mysterium paschale“-t (vö. Sacrosanctum Concilium 5., 6., 61. stb.). Ezért lekicsinylő értékelés mutatkozhat a magyar „húsvét“ szóval kapcsolatban. Mintha vaskos népiessége miatt mit sem lehetne kezdeni vele a teológia vagy akár a pasztoráció területén. A kérdést általánosságban értelmezve, kétség vetődik föl ünnepeink neve és magyar ünneplésünk lelkisége körül.

A teológusoknak, majd nyomukban az egyház egész népének először fel kell fognia a „mysterium paschale“-t, és csak utána következhet a lelkiségnek megfelelő ünneplés. Hasonlóképpen, – csak éppen fordított irányban – kíséreljük meg Isten népének gondolkodásmódja szerint először megérteni „húsvét“ (és még néhány ünnepünk) szavának misztikus értelmét, utána kétségkívül jobban sikerülhet a lelkisége szerinti ünneplés is.

A húsvét értelme

A háború után egy fiatal magyar pap vonaton utazott és beszédbe elegyedett egy katonával. A katona romlással vádolta a nyugati kereszténységet, mert – mint húsvétkor Németországban tapasztalta – nem szenteltek húst! A papi útitárs megpróbálta felvilágosítani a katonát, hogy ez nem tartozik a vallásosság lényegéhez. Ő azonban nem tárgított. Hívó öreganyjára hivatkozott: ha valaki nem szentelt húst húsvétkor, az annak a jele, hogy nem böjtölt és így nem is élte át a szent negyvennapot, nem szenvedett együtt Krisztussal, tehát feltámadásának örömeiben sem lehet társa.

Jóllehet ez a jelenet alkalmi megnyilatkozás, előttem nem kétséges, hogy jellemző az egész közép-keleteurópai népi vallásos keresztény gondolkodásmódra. Persze nem skolasztikus, vagy egyéb „iskolás“ teológia szerint igazodik. Gyökere valamilyen sajátos „szemlélődő realizmus“, amelynek ősi birtokosa a mindenféle iskolás teológia előtti „atyák“ világa és lelkisége. Nem tisztán szentpáli misztika ez a „húsvét“ szó? „Ha halálának hasonlatosságában egybenöttünk vele, úgy leszünk feltámadásában is“ (Rom 6,5). A „húsvét“ szavunkban tehát a mindennapi életben: a test és a lélek vágyainak őszinte tapasztalásában és megfékezésében egyszerű, de valóságos Krisztus-élmény (vö. „cum Christo“), igazi „mysterium paschale“ bontakozik ki előttünk. Igaz, hogy más szavakkal. De ezeket a szavakat meg lehet és meg is kell értenünk.

Olvassuk el ezekhez Bálint Sándor: Karácsony, Húsvét, Pünkösd c. könyvéből (254 o. kk.) az idevágó bizonyítékokat. Pl. Szil rábaközi faluban a szenteltből régebben csak az ehetett, aki buzgón megtartotta a nagyböjtöt és meggyónt, megáldozott. Vásárosombón úgy számolták az éveket, hogy a család már hány szenteltet evett meg együtt. Istensegíts népének szokása szerint a

gyónást sokan hagyták húsvét napjára, hogy a szenteltből áldozás után a kegyelem friss állapotában egyenek. Hosszúpályi faluban régebben csak azok ehetek a pászkából, akik elvégezték húsvéti gyónásukat és áldozásukat. Rozsály görögkatolikus faluban ismert mondás szerint „ha semmi sincs, de pászkának lenni kell”. – Mielőtt panaszkodnánk a húsvét szavunkra nem kellene-e mindezeket előbb ismernünk, értelmeznünk és utána, mint a „mysterium paschale” valódi népi megfelelőjét felhasználnunk? Magunkat is meggyőznék vele, hogy íme: a II. Vatikáni Zsinat liturgikus kulcsfogalma, népünk gondolatvilágában ősi keresztény felfogás. Népi hagyományunk ilyen értelme valósággal megelőzi a Zsinat tanítását: „A megváltás misztériumait így megünnepelve valamiképpen minden időben jelenlevő valósággá teszi azokat az egyház. . . hogy a hívők abba bekapcsolódhassanak és az üdvösség kegyelmével töltekezhessenek” (Sac. conc. 102). Valóságos népi misztika ez. És talán még ezt is megkockáztathatjuk: van sajátos misztikus nyelvünk is!

E gondolat igazolására vizsgáljunk meg ünnepeink köréből, más magyar népi kultikus szavakat is.

A Boldogasszony

Mindenekelőtt foglalkoztat a „Boldogasszony” szó. Erről a magyar néprajztudomány legújabb jelentőségteljes gyűjteménye, a Magyar Néprajzi Lexikon I. kötete a megfelelő címszó alatt úgy tudja, hogy „feltehetően ősi asszonyistenség neve. Gellért püspök tanácsára a térítők Szűz Máriára alkalmazták. Ünnepeink kedveltebb invokációja Mária helyett az ünnepélyesebb Boldogasszony.” Irodalomként hivatkozik a kérdés első ismert felvetőjének Kálmány Lajosnak Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya című, éppen 100 éves értekezésére. Az annak idején kevés megértésben részesült alföldi paptestvér néprajzi munkálkodása és zseniális érzéke előtt a mai néprajztudomány tisztelig. Mégsem mentes kora népies-nemzeti, romantikus behatásaitól. Örvendetes, hogy a végleg eltűnt nemzeti őseposzunkért némi kárpótlást nyújtott népköltészetünk remek terméseinek felfedezése. Másrészt Kálmány Lajos szerint: „Aho- vá a történész fáklyája be nem világít, a kereszténységet nem ismerő ősök korába, behatolhatunk az ethnographia segítségével. . . Hiszen nyelvkincseink és a szokások sem egyebek, mint a nép nyelvébe, szokásaiba bejegyzett történelmi adatok.”¹ Ennek az ősi, feltételezett mitológiának emléke a „Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya.” Erősen kérdéses, hogy a téma tárgyi igazságáról lehetséges-e egyáltalán döntenünk. (A részletes alkalmazásban, Kálmány Lajos biztosan tévedett.) De jelenleg nem ez a fontos. Számos ünnepünk mindmáig elevenen őrzi a „Boldogasszony” nevet. Éppen ezért a mai lelkipásztor számára és híveink érdekében, nem a ködös mitológiai eredet, inkább a feltételezett szentgellérti alkalmazás miéértje, vagyis a kifejezés jelentése a fontosabb.

Kézenfekvő volna a „boldog” = „beata” (vö. „boldognak hirdet minden nemzedék”, Lk 1,48) származtatás. Azonban egy feltételezett pogány isten-

asszony nevének kisajátítására túlságosan „egyházias” és utólagos magyarázatnak látszik. A magyar szómagyarázatban a „boldog = beatus” jelentésének egy ősbib formájára hívnám fel a figyelmet. Ezt már csak néhány szólásmondatunk őrzi, mint pl.: „Szegény ember szándékát boldog (gazdag, erős) Isten bírja”, „Ott volt szegény és boldog (gazdag)”, vagy „A botnak boldogabbik (vastagabb) végivel”, vagy „boldogasszonyfája” (a ház középszlopa). Fel kell tehát tételeznünk a „boldog” szónak „erős, hatalmas, gazdag” már kiveszőben levő ősi jelentését. A példák azt sejtetik, hogy a szentgellérti Boldogasszony a megdicsőített, a mennybe felvett és ott hathatós kegyelemkövetítő, azaz „erős” Isten-szülő kellő ábrázolása. A magyar gondolkodás szerint tehát a Boldogasszony = erős, hatalmas, gazdag Isten-szülő (Szűz Mária) névkapcsolás.

Ugyanarra az eredményre jutunk, mint a „húsvét”-nál. Feltételezhetünk egy magyar szemlélődő gondolkodást és annak kifejező nyelvét. Ez jó ideig, bár egyre szegényebben fennmaradt ünnepeink megnevezéseiben. Lássunk még néhány példát.

A Gyümölcsoltó

Pápai Páriz Ferenc híres Dictionariumának Bod Péter által bővített 1767-es kiadásában ezt találjuk: „Belé-nemzem, oltom: ingigno.” Már ezt olvasva is sejtjük talán, hova jutunk. Majdnem 200 évvel korábban 1583-ban, az esztergomi Agendarius Liber már írja: „Test fogadó vagy gyuomolcs oltó boldog asszony napja.” Még előbb, 1489-ben megjelenik az ünnep önálló megnevezése is: „Gymech oltó Boldogh Azzion napia”.² Izajás ismert messiási jövendölését (11,1) követve, a szentatyák és egyházi írók számára hagyományos a „Jesse ága, szép virága” kifejezés alkalmazása a Szent Szűzre és az Úr Jézusra. A zöld ág motívum a folklórban a szüzesség jelzője. Így pl. a somogyeyi Nemesvidről gyűjtött ének szerint a fehér ostyára helyezett zöld ág a Szűzanya méhe tisztaságát jelenti.³ Az „elhervadás” ennek ellentéte: „Üdvözlégy szűzvirág, ki el nem hervadtál”.⁴ Éppen Mária szűzi szülésével kapcsolatban bukkan fel először a magyar nyelv leggyengédebb szava a szülés kifejezésére: „Micoron ez zentsegees ziz megveragoz nec és ezo e zentsegoes es tisztelendoe foeld meg nilec es nekoenc idvoezitoeth teroemte...”.⁵ A virágbaboruló zöld ág: termő ág, gyümölcsözik. Mária szüzességét megtartva — a Megváltó édesanyja lesz: „Oh Mária, legszebb virág, te vagy ama termő zöld ág...”, vagy „Üdvözlégy Szűz Mária, élet termő fája, kinek édes gyümölcsöje lelkünket táplálja”.⁶ A történeti és az élő folklór a használt kifejezések elemzésével eljut az ünnep sajátos lelkiségének megértéséhez: Izajás jövendölése, sarjadó és virágbaboruló vesszőről, az angyali üdvözlés pillanatában kezd teljesedni. Erre utal a magyar képszerű látás, amikor ujjongva fedezi fel a saját tavaszi munkájával való hasonlóságot. Időszerű gyümölcsoltó munkája megálltatta vele az ünnep misztériummal teli tartalmát. Mária révén mintegy oltás történt az emberiség javára. Amit a gondolkodás a valóság szemlélésével először képszerűen megközelít, azt ki is mondja az ünnep magyar nevével: Gyü-

mölcsoftó Boldogasszony! Sőt – és ez szintén jellemzője az afajta „ünneplésnek“, azaz az ünnepben való részesedésnek – utánozni is kívánja a maga életében: „Efféle oltványokat még Gyümölcsoftó boldogasszony tájban kell oltani tavasszal.“

A Sarlósboldogasszony

Kritikai értékelés szempontjából talán még érdekesebb Sarlósboldogasszony neve és ünneplése. Nagy az eshetőség arra, hogy inkább a bájos kedvesség fogja meg a hívőt és a misztérium tartalma szinte a semmibe vész. 1583-ból ismerjük első emlékét a „Visitatio Mariae“ megnevezésének: „Sarlósboldogasszony“.7 Miről tanúskodik ez a páratlan elnevezés? Vajon tud-e róla az egyetemes kereszténység?

Kálmány Lajos ismét ősvallási elemet vél felfedezni: „Ez a Boldogasszony a földművelés istennője volt őseinknél“. Az egyébként kiváló kutató itt – intő példa! – saját előfeltételezéseinek áldozata lett. Száz évvel ezelőtt még nem ismerhették az ünnep gazdag folklóráját. Bálint Sándor azonban elég korán jelezte, hogy a népi képzelet szerint amerre Mária ment ama látogatásának idején, a természet megismerte és a maga módján üdvözölte őt és Magzatát: „A rét virágai tiszteletedre kinyílnak“.8 Ez a közlés megfelel a múltszázadbeli ponyvairodalomból ismert sarlósboldogasszonyi aratási éneknek: „Örömmel szól a szép Szűz Mária / A kis Názáretből megyen Hebronba / ... Szíve alatt nyugszik az ég kincse / A mennyből szállt megtestesült ige. / ... Isten áldása van azon a helyen, / Ahol a szent Szűz keresztül megyen. / ... Áld meg munkáját a szántóvetőnek / Áld meg határunk, szántóföldünket. / Az egész világ örömmel szóljon, / Üdvözölt légy Sarlós-Boldogasszony.“ A szepesmegyei Gölnicbánya népe a lőcsei Máriahegyre szokott ezen az ünnepen zárandokolni. A gazda különös kegynek veszi, ha a búcsúsok az ő rétjén haladnak keresztül, mert így bővebb termésre számíthat.9 Ez a jámbor hiedelem egybecseng a régi jázsági aratóénekekkel: „Amerre mén, ahová lép, áldás derül fel, / Mert az égi jó Atya áldását osztogatja. / Gazdag termés, istenáldás virul nyomában.“ A tovább gondolkodó népi képzelet azt is tudja, hogy Szűz Mária (a kegyelmi rendben) maga is aratómunkás: „Mária is munkálkodik a paradicsomban... Szent Fia csűribe / gyűjti az igazakat“.10 Miért látja a nép, hogy az Erzsébetet látogató Szűzanya arat? Hogyan kerül Mária kezébe a sarló? A kérdésre a néprajz azzal válaszol, hogy már az ősi időkben a nő kezében van a sarló. A sarlós aratás módja az, hogy általában az asszonyok aratnak és a férfinép szedi utánuk a markot.11 A Sarlósboldogasszony kultusza csak áltál alakulhatott ki, hogy a sarlózás ősi női munka. Így érthető: „Kaszásboldogasszony“ elképzelhetetlen a nép szerint, mert a kasza már férfiszerszám! Mária azonban felveheti a sarlózva arató nők szerepét, akik révén a termés, az Élet, betakarítás nyer. Így tudja ezt pl. egy multszázadbeli ponyva-ének: „Minket is vár Szűz Mária, hogy learasson, / Szent Fiának, Úr Jézusnak, hogy bemutasson.“

De a „leképező törekvés“ szabályai szerint a sarlózva arató Mária szerepe vissza is hat népünk asszonyaira. Tulajdonképpen Máriát várják az aratásba, hogy áldást hozzon. Mária megjelenítői az asszonyok lesznek: amikor idők multával, a kaszás aratással, már elvesztették az aratásban a gabonavágó szerepüket, legalább egy keveset aratniok kell ezentúl is a gazdag termés érdekében.

Itt nem a földművelés ősi istenasszonyáról van szó a pogány magyarság maradékkaként, hanem valami közös középkori, európai megközelítésről. Igazolja ezt a hajdani soproni „Ellendzech“, azaz a társadalom kivetettjeit gondozó vallásos céh működése. Ennek a – főleg németajkú – vallásos társulatnak oltára ugyanis a soproni Szent Mihály templomban a látogató, méhében a szegény népek Áldást hozó Sarlósboldogasszony tiszteletére volt felszentelve!¹²

Próbáljuk ezekből levonni a kultusz gondolatát. Isteni Magzatát hordozó Szűzanya úgy közvetíti nekünk az Életet, ahogy a sarlózva arató asszonyok hajdan tették. Ő maga is „arat“: Szent Fia számára. Így kegyelemközvetítő szerepe ölt formát a Sarlósboldogasszony nevében és kultuszában. Vagy pedig – a sarlóval arató asszony és férfi munkakapcsolatában – Mária: a Megváltó kegyes Társnője (Alma Socia Redemptoris).

Tanulságok és következtetések

1. A névelemzés és a szokások néprajza révén sajátos ünneplésmódot találunk. Itt az ünneplés nem egyhangú, egyforma és pusztán köteleességteljesítés. Minden ünnep más és más: egy-egy megélt valóság. A keresztény ünneplés célja: misztériumvalósággá tenni az ünnepeket a Zsinat óhaja szerint.

2. Az ünneplésnek jellemzője a képies látás. Egy bizonyos szemlélődő naív (nem tanult) realizmus. A képszerű meglátás után pedig a leképezésre, azaz utánzásra, megélésre törekszik. Így az ünneplés szó szerint részvétel a misztérium tartalmában.

3. Mivel a névelemzés ilyen nagy gazdagságot tár fel, nem merész a feltetelezés, hogy létezett egy sajátos, naív misztikus gondolkodás. Ez nem mérhető össze a szoros értelemben vett misztika kifejezéseivel és szabályaival. Ezért nem találták eddig a hozzászólók a magyar misztikus élet elegendő jeleit.¹³ A misztika tapasztalatot meghaladó transzcendens kategória, jóllehet szavakban nem fejezhető ki, mert bensőnkben tapasztalt. Árpádházi Szent Margit ezért volt képtelen szavakban közölni Judit nővérrel imádságának módját?

4. Kellő összehasonlító anyag híján azonban nincs vitathatatlan jogunk, hogy az észrevett összefüggéseket mindenben történeti illetve népi magyar sajátosságnak tartsuk. Lehetséges, hogy többé-kevésbé közös, európai népi misztikáról van szó. Hiszen Vianney Szent János parasztja sem tudta kifejezésekkel közölni az ő (valószínűleg nagyon is hiteles) imaéletét.

5. A tárgyi vallásos emlékek leltározó gyűjtése mellett szükséges tehát egy „megfoghatatlanabb“ és ezért nehezebben rögzíthető, de mégis fontosabb szellemi (értelmező) hagyomány gyűjtése.

6. A népi vallásosság emlékeinek ez a nemcsak leíró, illetve leltározó gyűjtése, hanem értelmező elemzése, Erdélyi Zsuzsanna archaikus ima-gyűjtéséhez hasonló megjelentéseket tartogathat még számunkra.

Jegyzetek: 1. Kiadatlan kéziratából a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, EA 2814. II. 366. — 2. Batthyányi Boldizsár községi várkapitány misekönyve. — 3. Gönczi: Karácsony éjjeli ostyajárás. Ethnografia, 1930. 84. o. — 4. Volly István: Karácsonyi és Mária-énekek. Bp. 1982. 83. sz. — 5. Nagyszombati Kódex, 1512—13; Nyelvelméltár III. 57. — 6. Mindkettő a multszázadi ponyvából. A XVI. sz. kodexirodalma és a népi ponyvairodalom rejtett érintkezésének jó példái. — 7. Bártfán, Gutgesell Dávid által Slovacius Péter craccai asztrológus után kiadott „Jvdicvm magyar nyelven 1538. esztendőre”. — 8. Bálint Sándor: Népünk imádságai. Regnum Évkönyv 1937. 30. — 9. Walter János: Üdvözlégység Mária. Bp. 1934. 49. o. — 10. Mult századbeli ponyvafüzet saját gyűjtésből, Kapuvárról. — 11. Magyarság Néprajza, 1. kiad. II. 211. o. és Bátky Zsigmond: Aratósarlok a Néprajzi Múzeumban. Néprajzi Értesítő, 1926. 77. o. — 12. Dr. Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron 1939. 99. és 303—4. o. — 13. Sik Sándor: A magyar költők istenélménye. A kettős végtelen. Bp. 1969. I. 211. skk. o.

Kereszty Rókus

A KARIZMATIKUS MEGÚJULÁS AMERIKÁBAN

1. Jelenség

A hatvanas évek közepén az ún. radikális teológia dívott Amerikában.* „A transzcendens, világfölötti Isten a mi korunkban érthetlenné vált... Isten nem más mint a tapasztalati világ legmélyebb alapja... Az egyetlen érthető imádság a mai ember számára a tett és élet imádsága. Az igazi modern liturgia pedig a kulturális és civilizációs munka, az „Evilági Város” építése.” Ilyenfajta jelszavak jelentek meg a népszerűsítő teológiai cikkekben és előadásokban. Még a katolikus teológusok egyik része is elfogadta, hogy az amerikai társadalom elvilágiasodása gyors és visszafordíthatatlan folyamat. Próbálták megmagyarázni, miért oly nehéz a mai kultúrában a közvetlen vallásos élmény és kifejezetten beszélni az Istenről. Meg akarták mutatni, hogyan tapasztalhatjuk meg Isten közvetve, mint evilági élményeink legmélyebb alapját. Jóllehet egyesek komoly eredményeket értek el, elfelejtették vagy gyökerében megkérdő-

* A cikk megírásánál saját tapasztalataimon és két interjú kívül elsősorban a következő műveket használtam föl: J. H. Fichter, *The Catholic Cult of the Paraclete* (New York: Sheed and Ward, 1975); E. D. O'Connor, *The Pentecostal Movement in the Catholic Church* (Notre Dame, Ind.: Ave Maria Press, 1971); az Amerikai Püspöki Kar két nyilatkozatát (1975 és 1984); a *New Covenant* karizmatikus folyóirat több számát. — Az Európában virágzó karizmatikus megújulásra vonatkozó kiegészítéseket német nyelvterületen működő munkatársaink fűzték hozzá, akik az Osztrák Püspöki Kar megbízásából kiadott dokumentumot: *Geistliche Gemeinde-Erneuerung* (A közösség lelki megújulása, Bécs, 1984 karácsonyán) is figyelembe vették.